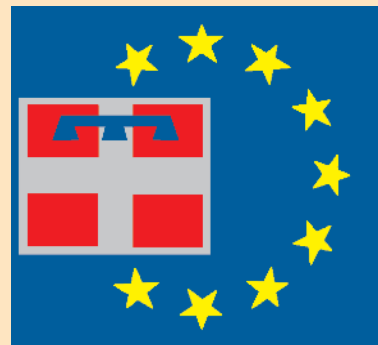

premonteis ancheu

premonteis
ancheu
N°6 - GIUGN 2024

MENSIL ÈD POESÌA E 'D COLTURA 'NT LE LENGHE DÈL PIEMONT – AN ONOR ÈD CAMILLO BRERO

ANN XLII - N°6 - GIUGN 2024

Publicassion për ij sòcio dël «Centro Studi Don Minzoni - Ca dë Studi Pinin Pacòt» - Cotis associassion €35 (Strangé €70) - sped. an A.P. - 70% - D.C.- D.C.I. - TO

GIUGN TRAVAJEUR A PÒRTA AN CA 'L BONEUR!

Carlo Piacenza: *Poppata fra i campi* - euli su tèila, cm 34,5 x 59

VICTOR, ANT LA CUN-A, DAVZIN

Mesaneuit. Un bòt. Doi bòt. Tre bòt.
Tò respir l'é davzin.
L'é tut ciuto d'antorn. Mach ël taulin
dël salòt
dorà
a fà 'd giughèt
coma 'd brichèt
s-ciapà.

Ma ti coj gieugh it je conòsse nen,
quand che le còse mòrte a ten-o compania
a chi che a vija
sperand ël di ch'a ven.

Le longhe neuit ch'i l'hai passà crocifiss
a lè scur profond
për serché, për trové la sorgiss
misteriosa 'd mè mond!

(E ti, mè cit, mè tòch ëd cel,
travers a un vel
ëd nìvole legere, an sël vassel
ëd l'avni,
it navigave ancora vers ëd mi,
sercand ël pòrt
ëd n'amor fòrt).

Se la vija a l'é mia sposa,
staneuit la mia a l'é nen na vija tëmrosa...
(con tò respir davzin
che am compagna, seren, vers la matin).

Valter Agostini

da «Temp d'anciarm» - Editor «A l'ansègna dij Brandé» 1992

Èl Piemont con soe lenghe as fà sente 'nt l'Euròpa d'ancheuj

COLA SÈIRA AN SÈL BASTIMENT *TITANIC*

Cola sèira dij 14 d'avril dël 1912, a-i era nen la lun-a an cel, ma le stèile a bërlusavo 'nt ël firmament e a smijavo 'd milion, spantiand fièvoij arbat an sl'ocèan nèir. Èl mar a l'era seuli coma l'euli e 'l gigant dël mar, maravija dla pì novativa tecnologia naval, a avansava trionfal, coma un Titan potent e invincibil, lassand apress ëd chiel na pì che longa linia d'argent a coa 'd ròndola, ch'a tajava 'd net l'immensa tàula d'inciòstr e ch'as pèrdia lògn.

Le spatussant ristorante *À la carte*, ël pì 'd prestis dij ristorante ëd la prima categoria, a l'era pien ëd dame e cavajer an *frac* e toaletes da gala. Èl vosé còti dij contaulant, ch'as dësperdià da minca tàula rionda prontà con soagn, a s'ambaronava 'nt un ùnich ciosion nojos,

anvèrtoj ëd basse malaciàciare, d'indiscreSSION ëd politica e 'd finansa, ëd dèscors angagià 'd filosofia, ëd batùe cissante, ëd confidense feminin-e su creme 'd blèssa, blèt, an mes a un dindiné 'd colan-e, colp ëd toss nervos, nivole 'd fum e rijadin-e gramètte.

An mes a le tàule, a svolatavo – coma parpajon ant ij pra – desen-e ëd cambré, quasi tuti italian, vaire piemontèis, ch'a portavo sij palm ëd soe man cabarèt d'argent e piat an porslan-a, pì che pien ëd galuparie për ël palà: giambon ëd Parma e salam, òstriche, *soupe d'oignon*, ròsbif, salmon con sàussa *tartara*, cheusse 'd polastr a la *lyonnaise*, cravòt ansavuri con ël mentass, ania al portugal, *foie gras*, persi con l'amarèt, bignòle 'd cicolata e gelato a l'italian-a.

Ij cambré, con le braje nèire, camisa bianca e un candi faudal gropà sij fianch, ij moro senza barba e ij cavèj tirà al lustr, as bogiavo sicur, tra ij soris e j'inchin, rancin ant ël prononsi quàich paròla, fèrmadse al rësponde (mach se antèrpelà) con nè mzurà segn ëd la testa, respetos dël rèid protòcol ëd comportament amponù dal *maître*, Gaspere Antonio Pietro Gatti, ciama «Luis», italian ëd Montalto Pavèis. A l'era chiel ch'a l'avia angagiaje, dasend fiusa dzortut a tanti giovo italian con bon-a veuja, che d'àutra part – pì che àutr ant ël setor ëd la ristorasion e ansima ai transatlàntich – a j'ero tra ij pì arsercà e qualificà cambré al mond. Chiel a l'era nen sever: an pòche paròle, a l'era esigent. E an sël portament senza difet ëd j'òmini 'd soa squadra a podìa nen lassé scapé gnente.

L'ariv a New York a l'era giamai question ëd pòch e cola ùltima sin-a sgnora anans ëd toché tèra a l'era stàita dedicà al capitani dël *Titanic*, Edward John Smith, comodòr ëd la flòta *White Star*. Col-lì a l'era sò ùltim viagi, anans d'andé an pension coma ch'a vaitava da ampass.

Vers neuv e mesa, giamai finìa la sin-a, ant l'elegant salon *À la carte*

Èl ristorante *À la carte*

pegné 'nt ël gieugh o 'nt ël bal, al ritm d'un vals vienès, anans d'artiresse 'nt soe *suites* an èstil imper o Luigi XVI, a neuit giamai fonga.

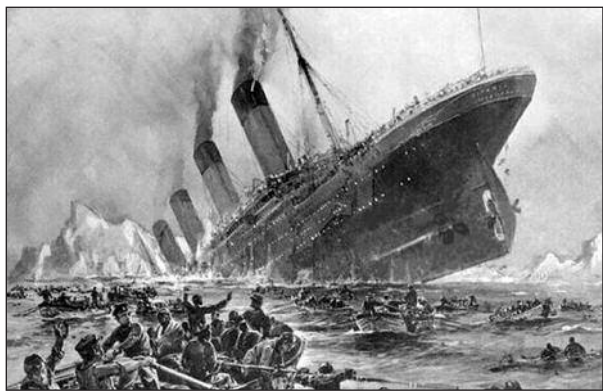
A mesaneuit meno vint, le vedètte an sla prua dla nav a l'avio vist un iceberg strasordinari: na montagna 'd giassa grisa, mimetisà 'nt la mesombra, ch'a smijava chërse 'd grossèssa a minca second ch'a passava. Giamai a j'era tròp tard e la pròpi lesta, ma dèsprà, manœvra për scampé lè scontr tra 'l gigant d'assel e col ëd giassa a l'era stàit

inùtil. A j'ero stàit mach 37 ij second ch'a j'ero passà dal moment ëd l'avistament dël mostro e 'l crep fatal. Col tlé dla nav pur robust a l'era squarsasse, lassand intré 'nt soa pansa (considerà invulneràbila) ëd tonelà d'aqua sassin-a.

La pì part dij passegger, ant ij prim moment, a l'avia vivù l'incident con indifferensa e con na pasia mischërdensa, senza rend-se cont che coj-lì a j'ero mach j'achit ëd na tragedia ch'a saria arvelasse fatal. Con ël passé dle minute, tutun, quand che le conseguense dël crasament a j'ero an camin ch'a s'arvelavo an tuta soa gravità, bin prest a j'ero spantiasse a bòrd d'ondà 'd teror e d'angossa. A doi bòt e vint dla matinà dij 15 d'avril 1912, apress a doe ore e 40 minute da cola violenta colision, ël transatlàntich pì avosà al mond a finìa sò viagi d'inaugurassion an ës-ciapandse an doi, pèrfondand për sèmpër ant j'abim ëd l'Océan Atlàntich.

An cola maledeta neuit èsteilà, tra tuti coj ch'a j'ero ansima al *Titanic* (2.223 ambarcà, dij quaj 800 mèmber ëd l'equipagi), a j'ero mòrte bin 1.505 pèrson-e. Tanti a j'ero campasse 'nt ël mar giassà, muirend assiderà; d'àutri a j'ero lassasse travonde da l'ocèan ansema a la nav: i sorvivù a j'ero stàit 700, quasi tuti pijà an salvament ansima a le (nen bastante) barche dè scòrta dël *Titanic*, calà an mar tròp an pressa 'nt ël trafen general e soens mese veuide.

Tuti ij cambré piemontèis dël ristorante ëd lusso *À la carte* a j'ero mòrt ant ël naufragi. Gnanca a l'era riessù a salvesse sò *maître* «Luigi» Gatti: sò còrp a l'era stàit arcuperà 'nt ij di apress al pèrfondament dël *Titanic* da la CS *Minia*; dòp d'esse stàit arconossù a l'era stàit sotrà 'nt ël simiteri 'd Fairview, a Halifax, an Canadà.

Èl naufragi dël *Titanic*

I arportoma sì apress ij nòm e ij cognòm (an ordin alfabétich) dij tombà piemontèis dël transatlàntich, giontandje na curta nòta biogràfica për minca un ëd lor. Un cit arcòrd a la memòria!

Battista Bernardi, a l'era nà a Ròcabrun-a, an provinsa 'd Coni, ant ël 1890. A l'avia ancor nen compì vintedoi ani. A apartenia a na famija asià, ma për un genit spirit d'indipendensa a l'avia decidù d'emigré për racagné, ant ël temp pì curt ch'as podìa, lòn ch'a bastava për buté su famija e marié Maria, soa piasosa morosa. Apress d'avèj fàit un period da amprendiss coma cambré a Paris, a l'era peui tramudasse a Londra për presté servissi a l'Hotel Ritz, simbol dël lusso dla *belle époque* 'd cola sità. A la fin, pijà la decision d'ambarchesse, a l'era stàit angagià an sël *Titanic*, cissà dal generos stipendi smonù ai cambré, dzortut se italian. Èl cadàver dël giovo Bernardi a l'era stàit arcuperà ant ël mar ant ij di apress al naufragi: adess a arpòsa 'nt ël simiteri catòlich canadèis d'Halifax, ant la Neuva Scossia dël Canadà.

Fioravante Giuseppe Bertoldo a l'era nà nt ël 1888 a Bureul, an provinsa 'd Turin, ant j'anviron d'Ivrèja. A l'era un giovo adet a la dispensa, ant le cusin-e. Dësperdù.

Davide Beux, classe 1886, a rivava da San German Chison. Emigrà a Londra për travaj, a l'era stàit selessionà dal *maître* Gatti. Sperdù an mar, sò còrp a l'é mai stàit arcuperà e 'd chiel as guerna gnanca na fotografia.

Vincenzo Pio Gilardino a l'era nà 'nt ël 1881 a Canèj, patria dël vin Moscà. Èdcò sò còrp a l'era stàit travondù senza pietà da l'ocèan. As conta che al moment ëd l'angagg tra ij *garçon* ëd la squadra 'd Gatti, a l'avèisso amponuje 'd tajesse ij barbis a guidon. Le face dij cambré a dovio esse polide e senza pluch (dzorpi che sorident). E parèj, bele se con un pòch dè stracheur, Vincenzo Pio a j'era tajassje. A l'avio assumulo, ma a l'avia pèrdù soa vita.

Alberto e Sebastiano Peracchio, nopà, a j'ero doi frej ëd Fubin-e, un cit borgh an sël cò dle colin-e dël Monfrà. Alberto a l'avia mach vint'ani; Sebastiano a n'avia pen-a disdeut. An sël *Titanic* a fasio j'assistent cambré 'nt ël salon *À la carte*. Èl di apress dël naufragi, ël *Corriere della Sera* a l'avia inserì ij nòm dij doi giovo frej ëd Fubin-e fra coj èscampà. Belavans cola neuva a l'era arvelasse nen giusta. Ij frej Peracchio a j'ero nopà fra le vòtime dël *Titanic*.

Alfonso Perotti, classe 1891, a l'era nà a Borbané, an provinsa 'd Noara. Ai 6 d'avril dël 1912, quatr di annans d'imbarchesse sël *Titanic*, a l'avìa spedi dal Pòrt ëd Southampton, na cartolina a ca, con la qual a dasia neuva ëd sò iminent viaggi ansima al gigant dël mar. A l'avìa

mach 21 ani e a l'era fier d'esse stàit angagià da la *White Star*. Second quàich testimoniansa a sarìa mòrt da eròe, an lassand sò pòst a na fomna su un-a dle pòche barche d'emergenza calà an mar.

Rinaldo Renato Ricaldone a l'avia 22 ani. A l'era partì da Lissandria an serca 'd boneur. Pijà a bòrd dël *Titanic* a l'avia vestì la divisa d'assistent cambré 'nt l'ocasion dël viaggi inaugural dël bastiment. Sò còrp a l'é mai stàit artrovà.

Angelo Rotta 'd Noara, assistent cambré, a l'era nà 'nt èl 1888. L'océan a l'ha mai rendù sò còrp.

Giovanni Saccaggi, originari d Caneubi an sël Lagh Magior, a l'era un giovo migrant piemontèis an serca d fortun-a; a l'era stàit pijà coma agiut cambré ansima al *Titanic*. Sò còrp a l'é mai stàit artrovà.

Giacomo Sesia, classe 1888, a l'era 'd Cavagneul, ant ël Monfrà, assistent cambré. Èdcò chiel a l'era stàit travagnù da j'aque geilà d'Atlàntich.

Giovanni Salussolia, classe 1886, a l'era originari d'Àles Castel, an provinsa 'd Vërsèj. A l'era un *glassman*, visadi 'l responsàbil ëd la cristaleria dla nav. A l'era chiel ch'a sernìa 'l bicer pì adat për minca licor: ij *ballon* për ël *cognac*, le cope an cristall për lë *champagne*, ij càles për ij vin italian e fransèis o ij *mignon* për ij vermot 'd Turin. Ant l'ocasion dël sentenari dla dësgrassia, ant ël simiteri d'Àles Castel a l'é stàita posà na làpida për arcordelo.

Candido Scavino, la vitima ch'a fà tèrdes fra ij piemontèis dël *Titanic*, a l'era originari d'Guaren-e, an provinsa d'Coni. Nà 'nt ël 1869, a l'era responsàbil, an cusin-a, dël repart dij maslé: a l'avìa sle spale n'esperiensa vajanta murà ansima a le gròsse nav. A l'avìa prestà servissi ëdcò an sl'*Olympic*, la nav binela dël *Titanic*. Ëdcò 'l còrp d'Angelo Scavino a l'é mai stait artrovà.

Për vaire desen-e d'ani a j'era pensasse che ij tèrdes giòvo ch'i l'oma pen-a arcordà a fusso stàite j'ùniche vitime piemontèise dël *Titanic*. J'arserche apassionà e satie 'd Claudio Bossi, cultor ëd la stòria dël transatlàntich e autor ëd vaire volum arferì al ciclòpich gigant dël mar (*Io e il Titanic*, *Gli enigmi del Titanic*, *La numerologia del Titanic*, *Titanic: storie, leggende e superstizioni*, e d'àutre euvre ancora) a l'han comsìa fàit an manera ëd gionté d'àutre doe vitime a costa magonanta lista dij piemontèis mòrt ant ël naufragi con col gròss transatlàntich.

Ancheuj as peul afermé con sicurëssa ch'a son mòrt ant ël naufragi ëdcò ij piemontèis Paolo Luigi Crovella e Carlo Fey. I vardoma donca, ëdcò për costi àutri doi giovo dësparti ant la tragedia dël *Titanic*, un curt profil biogràfich:

Paolo Luigi Crovella, nà a San Bastian Pò (a l'era motobin giovo, essend nà 'nt èl 1895), a l'era stàit registrà pèr èsbalio con èl nòm Louis Crovelle, con èd generalità a la fransèisa. Ant ij registr èd la Comun-a 'd San Bastian Pò a esistia nen gnun Luigi Crovella, ma Claudio Bossi, nen dasendse pèr vagnà, e esaminand èd pèrson-a ij papé anagràfich èd la Comun-a, a l'ha podù dè-scheurve che Luigi a l'era lè scond nòm d'un tal Paolo

Crovella, nassù pròpi a San Bastian, e dël qual la data 'd nassita a l'é la midema dël dësconossù Louis Crovelle. El misteri a l'era donca dësgavignà. Ancheuj, ant ël simiteri dël cit borgh postà sla riva drita dël Pò ant l'area metropolitan-a 'd Turin, a l'é stàita postà na làpida ch'a arcòrda la vitima ch'a fà quàtòrdes fra ij piemontèis dël *Titanic*, ël còrp dël qual a l'é perdesse për sèmper ant ij fondaj d'Océan Atlàntich.

Carlo Fey, nativ ëd Tina (Frassion ëd Vestignè - TO), disneu ani, a l'é stàita la vitima piemontèisa dël *Titanic* ch'a fà quindes. Soa identità a l'é stàita dèscuerta sèmper mersi a la pèrseveransa 'd Claudio Bossi. Èl misteri 'd Carlo Fey a l'é mach stàit arsolvù 'nt ël 1990. Èl fàit a l'é che cost *garçon* adet al ristorante *À la carte* a l'era stàit registrà, pèr ësbalio 'd trascrission, coma nativ ëd «Fina».

Da già che gnun-a Comun-a italian-a a corëspondia a cost topònim parèj la vera identità e 'l ver pais d'origin ëd cost giovo cambré a l'é restà stèrmà pèr quasi otant'ani. Bossi a l'ha avù l'intuission ch'a podèissa tratesse 'd Tina, frassion ëd Vestigné, ma che al temp dël naufragi a fasia comun-a da sola. Scartabland fra ij papé dl'anagrafe dl'é-poca, trasferì e guernà 'nt j'archivi dla Comun-a 'd Vestigné, a l'ha parèj podù dèscheurve la giusta località d'origin ëd cost fiuel piemontèis, viti-ma 'dcò chiel dël naufragi pi conossù di prim dël Neuvsent.

Dal repertòri an sl'aragnà coma *Piemonte Top News* masentà, an italian, da Sergio Donna

PS. La stòria tragica dij piemontèis ch'a son mòrt ant la dësgrassia dël Titanic a l'é 'dcò stàita portà an teatro con la compania filodramàtica Fricchieri (FricFilò2), con un test ëscrit da Pierluca Costa, dal titol «*Quei piemontesi sul Titanic*» e proponù për la prima vira al teatro Alfieri d'Carignano (TO) a gené e a mars dë st'ann.

QUATR PASS PÈR TURIN
PIASSA SAVÒJA E 'L PALASS PAISAN-A

La contrà dël Carmine, la stra prinsipal dël ters ingrandiment baròch
 ëd la sità, a ancamin-a da na bela piassa quadrà, contornà da 'd
 faciae severe, ma elegante.
 A l'é piassa Savòja che, un
 temp, a pijava 'l nòm ëd Su-
 sin-a da col ëd la pòrta a
 ponent ëd Turin o 'd Paisan-a,
 dal nòm d'un dij sò palass pi
 important.

En costa piassa, che dal 1853 a òspita l'obelisch ch'a arcòrda le lej dël Siccardi, na vira as tenia l'anima mèrcà dël bòsch e dla paja. Ènt l'Eut-sent as vendio 'dcò 'd ròbe dovrà e 'l mèrcà a s'estendia ant la contrà dël Senat (via Corte d'Appello), dita 'dcò «Contrà dle pate» perchè fre-

Piassa Savòja

**premontes
ancheu**

Editris: Ass. CENTRO STUDI DON MINZONI
 Via Montalenghe 18 – 10147 TORINO
 Tel. 011-2238112
 e-mail: piemonteis.ancheuj@virgilio.it

Conto Corrente Postale = 19016104
IBAN = IT 50 W 05034 01011 0000000007589

Sèmper memoriand ël fondator e prim diretor: Camillo BRERO

President: Corrado MARRA

Diretor responsàbil: Massimo CENTINI

Impostassion gràfica e redassion: Michele BONAVERO

A L'HAN PARTESSIPA A COST NÙMER: Franco ANTONEI; Guido BEOLCHI; Michele BONAVERO; Alessandro BOERO; Sergio DONNA; Pinuccia GAMBA; Beppe LACHELLO; Piergiuseppe MENIETTI; Vittoria MINETTI; Emanuele MIOLA; Sebastiano MORELLO; Marco MOTTO ROS; Alberto OSENGA; Dario PASERO; Gianluca PERRINI; Antonio ROLLONE; Valerio ROLLONE.
An Sechërteria: Patrizia MARRA

Stampa: Esperia S.r.L – Lavis.
 Autorisassion dël Tribunal ëd Turin n.3224 dël 29-11-1982
 Tassa Riscossa – Taxe perçue – TO CMP

L'intrada 'd palass Paisan-a

quentà da jè strassé. A costi e ai feramiù, ènt la bela stasjon, as unìo ij manovaj èd la campagna ch'a spetavo 'n travaj.

La presensa movimentà dij paisan a dës-turbava bin pòch ij rich possident dij palass nobiliar an sla

piassa, ch'a ri-vavo ai salon èd soe residence da d'ingress ch'as duvertavo 'nt le stra lateraj. A l'é cost el cas dël palass Martini 'd Cigala, progetà da Filippo Juvarra, ch'a l'ha sò ingress fiamengh al nùmer tre dla contrà dla Con-solà. A l'é 'dcò 'l cas dël Palass Paisan-a, al nùmer un èd la stessa via.

Èl cont Baldassare 'd Salusse-Paisan-a, dissident èd na famija d'antica nobiltà e motobin èsgnora, a l'era stàit un pèrsonagi avosà 'nt la Turin dël Sètsent. Dël 1692, aspirand a na posission social importanta, a l'avia catà – pèr 10.400 lire – el titol èd senator a vita dal goern sabàud, ch'a vendia 'd carie pùbliche pèr arsani le finanse. Parèj a l'avia podù ancaminé na brilanta cariera politica e, ènt èl 1715, a l'avia anandià 'n proget motobin impegnativ: la costrussion dël pi grand palass privà 'd Turin.

Èl Cont a l'avia catà la grandiosa area dl'isola 'd San Ciafré, ch'a marcava 'l quart a mesdi-ponent èd piassa Susin-a e a l'avia comandà ij dissègn dël palass ch'a voria costruè a l'architet turinèis Gian Giacomo Plantery (o Planteri). Cost-sì, ch'a travajava già a Turin prima èd Juvarra, a l'avia daje 'l proget èd na costrussion d'arpresentansa, con èd dimension fòra mzura, ma bin equilibrà e con n'impronta decisament baròca.

La part pi fisonanta dla costrussion a l'era stàita finia an doi ani, ma ij travaj e j'ero continuà almenò fin-a al 1722. Ma, pèr col ambissios èd Baldassare, ij temp a j'ero dventà tròp dificij. Da tre ani, pèr colpa 'd soa intransigensa 'nt j'afé dlè stat, a l'era cascà an dësgrassia dël Sovran, ma lòn ch'a lo sagrinava 'd pi a l'era soa situassion econòmica. La costrussion dël palass a l'avia già ciucià 'n pèrfond èd sòld: 242.000 lire e 'l cont èd Salusse-Paisan-a a sentia fòrt ij vincoj 'd prima genitura, ch'a butavo sota tùa la pi gròssa part dël patrimonì 'd famija, ch'a podia nen esse vendù. Parèj a l'avia dovù arcòre a 'd prèstit e a l'avia fin-a avù 'l bech èd ciameje 'd sòld a sò architet Plantery...

Cascà 'nt la spiràl èd j'interessi da paghé, a l'era stàit obligà a vende na part dël palass; ma a l'era nen bastà: a l'avia lassà al fieul Carlo Tommaso 'd débit pèr èsquasi sentmìla lire. Da soa mòrt fin-a a la fin dël Sètsent, tuti jè sfòrs dij dissident a j'ero stàit mach concentrà a arstabilì l'economìa dla famija, crasà da la costrussion èd col palass che, ancheuj, a arpresenta 'n vant pèr el sénter èstòrich èd la sità.

Le part d'andrinta dla residensa a peulo esse viste, an part, visitand j'esposission d'art organisà 'nt ij salon grandios e spatussant. Tutun, pèr rendse cont èd le dimension e dle carateristiche architetòniche dël palass, a l'é útil ancaminé la visita da la part da fòra. Tute le faciade a l'han l'istess mòdul costrutiv a tre ordin, che as percepiss osservand

le curnis marcapian ch'a corò arlongh a tute le part èd la costrussion.

Èl prim ordin a conten el pian teren e 'l mes anel ch'a l'ha dèdzora; nopà lè scond a l'é caraterisà da le gròsse overture dël pian nòbil con sò mesanel. Èl ters, an fin, a presenta na serie dè fne-

La cort èd palass Paisan-a

stre pròpe sota 'l cornison. Sèl cuvert, le sofie d'é-poca, ch'a mostro 'd linie grassiose, as dèstinguo da cole pi moderne, squadrà e 'd forme diverse. Le faciade su piassa Savòja e via dël Carmine a l'han nen tanti element decorativ e l'uniformità dle mura-je a l'é mach rota da le paraste e dai marcapian.

Vers via Bligny, èl fast antich dël palass a l'é bin pi present. La corsa dle fnestre dël pian nòbil a l'é interota da doi pogieuj, ch'a son ornà da èd ringhere dal bel dissègn, ch'a pògio 'n sj'architrav dij doi porton archincà da 'd mascheron baròch.

Costi ingress a pèrmèttò d'arlevé la dobia fonsion dël palass, nà pèr dé lustr a la famija dël comitent, ma 'dcò pèr ospité an manera indipendentia la bondosa servitù, ij locaj 'd servissi e j'alògg da fité a d'autre famije meno nòbile o sgnore.

Èl porton dël nùmer quatr a dà pròpe l'intrada a l'ala meno rapresentativa dël palass, ch'a s'articola dantorn a la «cort rùstica», che na vira a ospitava le scudarie. J'alògg a son pi modest e le ringhere dij pogieuj as corò apress èd pian an pian con le mace colorà dla lingerie stendù a suvé. Pèr monté as deuvro dè scale pitòst èstreite, ma sgnore 'd bele solussion d'architettura.

L'àutr ingress pèr ij chèr, col al nùmer 2/H, a comunicà con la cort d'onor e a pèrmèttia la surtia dle caròsse da le quaj, durant le feste organisà al palass, a calavo dame e gentilòm, scortà dai valèt ènt el superb andor èd la contrà dla Consolà.

Èl gir dël palass a continua pèr via Garibaldi: la longa prospetiva dla faciada 'n sl'antica contrà 'd Dòira Gròssa a arpropon el rich dissègn èd cola pen-a esaminà. Tutun, el pian tèra a l'é stàit dël tut stravirà da le boteghe che, con le davanture, a l'han cancelà dël tut jè fnestron originaj, ch'a mostravo èd frà travajà con granda cura.

La part pi arpresentativa dël palass a l'é cola dla contrà dla Consolà, con el fiamengh ingress baròch ch'a l'ha, da banda, doe colòne con ij capitej jònich, ch'a sosten-o 'l pogieul vremen original. Sota a la schergna sbefiosa d'un mascheron, el porton a pòrta l'arma dij Salusse-Paisan-a, tra 'd decorassion ch'a son na vera ciadeuvra.

Le doe ante scurpie as duvèrto 'n sl'andor che, slargandse vers la cort, a pòrta a lè scalon d'onor. Montand-lo as riva a la lògia ch'a varda a ponent, d'andoa ch'as gòd la vista dla cort d'onor, stèrnia e silensiosa, con ij pòrti ch'a mostro 'n dissègn giugà tra ombre e luser èd la pi sgnore espression dël baròch. L'atmòsfera antica e tranquila dla cort e smija conturbà da la memòria d'un assedi lontan, col dël 1799, arcordà da doe bale 'd canon piantà 'nt la muraja a drita 'd chi ch'a varda, anciarmà, le blèsse d'un palass ch'a val la fortun-a ch'a l'era costà.

Piergiuseppe Menietti

*** ~~~~~ ***

IJ CASTEJ «MINOR» DÈL PIEMONT

USENIA (OZEGNA - TO)

L'origin dël nòm èd cost pais a l'é stàita arsercà 'nt un topònim gropà al nòm *Eugenio* che 'nt el temp a saria trasformasse an *Augenia*, *Eugenia* e apress l'Usenia d'ancheuj. Diverse a son le propòste fàite 'nt j'ani pèr dé un ròl a cost probàbil Eugenio, ma gnun-a a l'é confortà da 'd testimonianse scrite sicure, gnanca cola ch'a voreria che col-li a fussa stàit el nòm dël tiran ch'a l'avria fàit costruè vers el sécol IV un castel da coste part dël Canavèis e che miraco a l'avèissa 'dcò massà l'imperator Valentiniano.

Lòn ch'a arzulta da j'artreuvament archeològich èd materiaj d'origin roman-a e 'd tante sepolture 'nt j'anviron èd la capela 'd San Bess, a l'é ch'a-i fussa n'insediament già anans èd l'Età 'd Mes. An efet cost leugh a ven sità pèr la prima vira 'nt na donassion fàita dal cont Um-

valon ëd Vallanta, da la part dël versant a ocident dël Monvis.

Giovanni Ellena (1907-1976)

A l'é stàit un ëd j'alpinista piemontèis pì vajant e fòrt ant j'ani ch'a van dal 1930 al 1950. Diversament da d'àutri chiel a l'ha passà soa vita da grimpeur pì che tut an sj'Alp Maritime, cole davzin a ca soa. Tute soe rampiade a son stàite improntà a l'arserca dla blèssa, ëd j'itinerari pì lògich e diret, ma senza dësmentié l'elegansa dël monté. Fra tute a resto cole soe vie duvertà an sël Corno Stella a parte dal 1927 con ancora jë scarpon ciodà. Comsia a l'ha lassà n'arcòrd dij pì bej con sò esse n'alpinista pur e genit.

Guido Rey (1861-1935)

Fieul ëd la borzoasia turinèisa con ëd tòch ëd nobiltà da part ëd la mare, duchèssa dij de Mongenet de Renaucourt, na famija fransèisa scapà an Piemont con la Rivolussion fransèisa. Sò barba a l'era Quintino Sella, ël fondator dël Club Alpin. Apres d'avèj fàit jë studi clàssich e travajà për un pòch ant l'industria dla lan-a dël pare a s'an-namorava dla montagna e a fasia motobin dë scalade, sèmper compagnà da 'd guide apres a la mòrt ëd sò frel Mario al Còl dël Gigant. Fra soe imprèise as conta na via neuva al Mont Reusa (ponta Dufour ant ël 1886), la rampiada al Cervin fasend për la prima vira la crèsta dël Fürggen, vie neuve a la Ciamarela, a la Bessanèisa e al Monvis. A l'é 'dcò stàit un vajant ëscrittor ëd montagna con ij liber *Monte Cervino* (1904), *Alba Alpina* (1913) e *Alpinismo Acrobatico* (1914) oltra a tanti articoj su giornaj e arviste.

Guido Rey

A l'é stàit un brav fotògrafo e a l'avìa vagnà vaire premi. Al temp ëd la prima Guèra Mondial, nen podend për motiv d'età, andé a combate a l'era angagiass con la Cros Rossa. Për colpa 'd n'incident a l'avìa dovù bandoné l'alpinism për problema al cheur. A muirirà a Turin ant ël palass ëd famija 'nt ël 1935.

Për arcordelo a l'han antitolaje n'arfugi an Val ëd Susa, pì an su che Chateau Beaulard.

Sèmper con ël cognòm Rey a venta arcordé 'dcò le guide, na vira piemontèise e ancheuj ëd la Val d'Aosta, ch'a l'han lassà na bela marca 'nt la stòria dl'alpinism.

Émile Rey (1846-1895)

Nà 'nt la frassion La Saxe 'd Courmayeur a l'avìa ancaminà

prest a avsinasse a la profession ëd guida. Dal 1875 a farà 'd vajante scalade 'nt ël grup dël Mont Bianch ansema al'inglèis Lord Wentworth, fra coste la prima a l'Aiguille Noire de Peuterey e l'omònima crèsta (1877). A sarà peui an sl'Aiguille Blanche de Peuterey (1893) e an sle sime pì importante comprèis ël Cervin an Valtournanche. Soa vita a finirà ai 24 d'agost dël 1895 an caland dal Dent dël Gigant ant un pas-sagi assè bel fé,

miraco për un maleur. La combinassion a l'avìa vorsù ch'a trovèissa la mòrt, chiel ciamà 'l Prinsi dle guide, ant ël midem di dla fin dël grand alpinista Albert Frederick Mummery sël Nanga Parbat ant l'Himalaya.

Adolphe Rey (1878-1969)

Ubaldo Rey con Walter Bonatti al K2

Fieul d'Émile a portava anans la tradission dël mesté 'd guida coma sò pare an continuand a esercitela sël Mont Bianch. Al servissi d'alpinista inglèis a partessiperà a na spedission ant ël Kashmir e a doe 'nt ël Karakorum. A la bela età d'otantesinch ani a rampierà ancora j'Aiguilles Marbrées dël Mont Bianch.

Ubaldo Rey (1923-1990)

Ancora un Rey ant la stòria dl'alpinism. Èdcò chiel guida alpin-a 'd Courmayeur apres d'avèj rampià e compagnà 'd client su për ël Mont Bianch a l'era intrà a fé part ëd la spedission italian-a a la conquista dël K2 ant ël 1954, cola organisà da Ardito Desio.

Fin ëd la tersa part, a continua.

Guido Beolchi
Da l'UNI3 ëd Turin

*** ~~~~~ ***

CONTE 'D VITA VERA, ARCORDÀ DA MARIANNA, E ARPORTÀ DA PINUCCIA GAMBA (part ch'a fà quatr)

FUM ÈD PIPA

Angrignà sij ginoj 'd papà, a vardava soa facia... Na nìvola grisa, aromatica, a s'alvava da la pipa e a butava 'n vel a sò profil... che, përparèj, a smijava pì neuv, misterios, a sti euj 'd masnà...

«Pà... èdcò ti 't ses èstàit pcit?».

La drolaria dla domanda a l'ha falò tosse tant che, pì a sèrcava 'd rësponde, pì la boca a dasia 'd colp sèch, cambiand l'andi a j'antèrvøj ëd fum.

«Ah, costa-sì ch'a l'é bela, cita!... Ma sì ch'i son èstàit pcit! E mia mama e mè pare prima 'd mi!». A podia pa dì 'd nen esse sodisfàita.

«E, dime, èdcò ti 't l'has avù paura?» ëd sicur la rësposta a saria stàit che 'd nò!... La ment ëd le masnà a disegna ij sò coma 'd gigant, tròp fòrt contra j'antrap ëd la vita...

«La paura a l'é nen mach për quaidun... tuti, prima o peui, i l'oma paura!» parèj a l'ha dime dòp d'un moment, nen prima d'avèj tirà na bela bocà da la pipa... «Ma 'l nen avèj paura, ëd le vire, a l'é pa perchè it ses coragios» a l'ha spiegame «Èdcò l'eròe a peul restene ciapà: a l'é cand ch'it fase l'assion ch'it dësmentie d'esse pauros».

«Pèrché?».

«Pèrché it l'has nen ël temp për pensé! Èl perìcol it lo sente prima... la paura a ven apres... cand ch'it agisse it pense pa!... Parèj a l'é për mi... cand ch'i fumo la pipa!» e, an rijand, a l'ha fàit segn a lòn ch'a podia pa fene a meno.

«I sai pro che fumé a fà dann ma... nen a mi! A l'é n'amis sto vej fornèl!» e a l'ha sghiciame l'euj, fasend-me part ëd sò segret con la pipa.

«Na vòta i l'hai provà paura! Antlora i vivia 'nt la cassin-a che mè Pà a l'avìa tirà su a difèisa contra ij bianch e coj dël pòst... Eh, adess sì ch'i n'avria da contete, masnà, d'afann, paure e sparm... ma 'dcò 'd sodisfassion! Na vita da colòni che, sta tèra, a l'ha tirala su con soe man! Andoa, un pòch a la vòta, n'arfugi a l'é stàit ciamà tèit; un leu da podèj dì: "varda, sì a vniran al mond mie masnà, e sti pòver òss a l'avran rechie!" ma, lòn che t'im fase dì, masnà!». E a l'ha portà la man a la front, parèj, coma për mandé via 'd brut pensé...

«Donca» a l'é arpijasse «a la cassin-a tuti i dovio fé nòsta part ëd travaj; chi ch'a travaja nen ant una realtà 'n sì pcita, a l'é nè scrocon ëd tròp. Mi i l'avìa la vardia dle fèje».

«Bele bestie!... A dasio la mej lan-a dj'anviron. Animaj fantàstich... da fatighé a la tosonura!... E pressios! Che sodisfassion an coj bron ansi sgnor ëd pèil, mòrbid ëd lan-a, s-ciassa, cà-uda... pressiose, sì! A vallo na fortun-a... nòstra fortun-a!

Bin.. a l'é andàita parèj: col di l'é stajé 'n brut orissi... a l'era nen normal an col temp, an cola zòna... a l'é stàit ël prim orissi, e a l'é vnù

premonte:s
ancheu:
N°6 - GIUGN 2024

Mama, cand a dovia andé a travajé 'nt ij camp con pare, am lassava da Teresin-a che am cudìa pèr tut èl di e parèj mi i restava con lor a disné. Minca di la tàula a l'era parià da festa; da mangé nen ëd bojaca, ma mnestron ëd pasta o ris o pastassùita e la pitansa. Èl vënner as mangiava sèmper ëd màire; pèr costuma polenta con j'agon o j'areng anfumà che a-j piasio 'n baron a Luisin, ma a mi pròpi pèr gnente! Luisin a l'avia la costuma 'd fé 'l «surbi», visadi a voidava 'nt èl tond un biceròt 'd vin che peui a «surbià» mës-cià con la mnestra o la pastassùita; soens a lo fasia 'dcò con le pitanse. Cand la bota dël vin a l'era veuida chiel am la dasia 'n man viravoltà con èl còl ën bass e am la fasia tòrze pèrchè, ansi am disia pèr rije, an cola manera a saria

L'èira 'd Luisin a l'era 'd tèra batùta e pèr sèccché la melia o le fèrzaje as dovìa sulielà da bin, impermeàbilisela, e dzortut fé an manera ch'a fèissa pì nen èd póver, visadì 'ambusela», da mie bande as dis èdcò «ambuassela». Chiel pèr fé lòn, la matin bonora d'un-a giornà ch'a marchèissa bel temp, a andasia da Pidrin e as fasia dé na partia 'd buse frèsche 'd beu, ch'a mèss-ciava con l'eva an manera da oten-e na paciarin-a spussolenta, ma nen tròp mòla, da spataré an sl'èira, peui a la suliaa da bin con na veja ramassa, soens èdcò con mé agiut. Cand tut a l'era sèccà da bin a-i era pì gnun-a spussa, l'èira a l'era seulia coma n'euli e a fasia gnanca pì 'n granin èd póver. A cola mira as podia spataré la melia tutun che mincatant a vantava arvèrsela marciand an rabastand ij pé; col travaj am piasia da mat pèrché, an rabastand ij pé an mes a cole gran-e i m'amusava 'n baron a dissegné

A black and white photograph of a man walking away from the camera through a field. He is wearing a hat and a light-colored shirt. He carries a large scythe over his shoulder and a lantern in his hand.

Mi i l'hai piasì d'arcordelo soagna da festa, setà con Teresin-a sla banca sota a la tòpia con an testa soa caplin-a bianca da la gansa nèira, la camisa a rigadin senza focòl, al còl èl folar gropà a la garibaldin-a, èl corpèt nèir con ant èl sacocin sò vej siolon a cadèn-a, la giaca èdcò nèira dobià sij ginoj, le braje 'd frustan-a color ninsòla, le scarpe da festa lustrà a pontin, tut fiss a fesse con gòj la pipada con la veja ma inseparàbila fuma malforgià, spetand chiet l'ora d'andé a la Mèssa granda pèr la festa dla borgà.

Conta ch'a l'ha vagnà 'l Prim Premi Assolù për la Session Narativa an su Identità e Territorio dla XXXII Edission dël Premio Piemonte Letteratura organisà dal Centro Studi e Società 'd Turin - 2024

ANT ÈL CANTON DIJ BATIMAN UN 25 D'AVRIL DIVERS...

As deuv di un gröss mersì pèr costa ocasion a Victor Agostini, èl fiuel èd Valter Agostini, un dij poeta Brandé ch'a l'han fàita bele e granda nòstra literatura. Mi, Victor, i l'avìa avù già ocasion èd conòss-lo 'nt èl 2022 quand che, pèr selebré an manera particular ij sent'ani da la nàssita 'd sò pare a Venessia, a l'avìa vorsù memorièlo con soe euvre: poesie e canson. Granda emossion la mia 'nt l'esse ciamà, ansema a le vos pì sclinte dij Brandé d'ancheuj, a recitè quàich poesia 'd Valter Agostini pèr na sòrt èd documentari.

adressà a Cristin-a: «[I soldati] giurarono fedeltà a Vostra Altezza Reale come a sua madre et tutrice et regiente de' sui stati, et moriranno meco per conservazione di Vostra Altezza» (5 otóber 1638). Ant ël moment dël trionf, quand la Duchëssa, vestia coma la dea Diana, a l'é ruvà a Turin giamai liberà (aranda 'd chila a cavalcavo, vestie coma d'amàzone, [= *amazzone* -i, cf. St. Albino, *sub voce*, p. 49] le damisele Bumpert, Bunis e San German), dnans a la pòrta dla sità Villa a la spetava con l'armada: parèj chila a l'ha podù passé l'arvista ai soldà ch'a l'avio nen bandonala quand che sò tròno a pericolava.

Tra ij partisan ij pi fedej ëd la Duchëssa i trovoma 'l marchés Ascanio Bobba, monfrin, rapresentant ëd l'ala anti-fransèisa e «nassionalista piemontèisa», s'i voroma, ëd la cort turinèisa. Richelieu a lo vèddia tut àutr che 'd bon euj e 'nt na litra a fà 'd sarcasm an sj'arie 'd «*grand piemontois*» dël marchés. Èl cardinal a pija col'espression da na notissia confidensial spedia a Paris da l'ambassador fransèis a Turin, Michel Particelli d'Emery, un trocionaire [= *bidonista*] italian, toscan, che a Lion a l'avìa scapà la forca për na maja rota e dòp – i lo chërdrie? – a l'avìa fàit cariera coma diplomàtich. Madama Cristin-a a podìa nen ës-ciarelo nì 'n figura nì 'n pitura...

Èl pi radical ëd j'antifransèis a la cort ëd la Duchëssa a l'era padre Pierre Monod, che për sò maleur a parlava tròp ciàir e tròp fòrt, e a la longa a l'ha fasse droché a còl la còlra dël cardinal fransèis (a l'é finì anmurajà 'nt la fortëssa 'd Miolans, e gnanca Madama Cristin-a, ch'a j'avìa dla stima, a l'ha nen podulo salvé da la pèrzon).

La corëspondensa 'd Richelieu a l'é testimòni dla sorprëisa (e dla flin-a) dël cardinal quand, anfin, a l'ha capi che la Duchëssa, che chiel a tnisìa për na fomna débola, senza esperiensa e dësbaucià dai malconsèj 'd soa cort, a l'era cola ch'a dasìa j'ordin e ch'a decidìa fin-a j'opereassion militar: a l'era chila istessa ch'as malfidava dj'aleà fransèis.

Èl ligam tra la Duchëssa e soa cort a l'era motobin fòrt: ël nonsio apostòlich a Turin, Fausto Caffarelli, a sospetava che ij nòbij ij pi fedej, oltre 'd giuré fedeltà an pùblich a la Duchëssa coma vidoa 'd Tòjo Medeo I, a l'avèisso fàit nè scond sarament, segret, a la pèrson-a 'd Madama Cristin-a, e a fusso pront a spende soa vita për chila.

1619 - Èl matrimòni 'd Cristin-a con Vittorio Amedeo I

d'andé sposa al rè d'Inghiltèra e ch'a l'era tut àutr che contenta ëd cobiesse con ël duca d'un cit èstat sempre 'n guèra, un pòst da luv sota ij giassé e la fiòca dj'Alp, na forostera ch'as sentia fòra da pòst an Piemont, ma ch'a l'ha dun-a piaje afession al mari che la rason dè stat a l'avìa procuraje (ant ël temp ch'a son èstàit ansema a son fasse na compania d'òr e tra 'd lor a j'era 'dcò, oltra dla grinor, la passion, e soa corëspondensa a lo compreuva: a-i é fin-a 'd litrin-e amorose pitòst... ardìe che la prinsipëssa a l'ha mandà a sò duca e che për boneur a son salvasse). E l'afession për sò mari a l'ha finì pr'èslarghesse al Piemont e a soa gent. Da sò refuge [= *rifugio*; anche: *refugi o rifugi*, cf. St Albino *sub voce*] an Savòja, al temp ëd la guèra sivil, a scrivia che tut lòn ch'a vorìa, sò desideri pi grand, a l'era d torné pi prest ch'an pressa an Piemont për divide ij sagrin e ij sufriment ëd sò pòpol. E 'l comandant Villa, ch'a l'era restà 'n tèra subalpin-a a combate për chila, a jè spedia 'd rapòrt pien d'angossa për la condission dij piemontèis e d'indegnasion për la crudeltà e la barbarie dj'aleà fransèis, ch'a-i butavo nì sal nì euli a dedichesse al brigandage e a sassiné la pòvra gent ëd le campagne, an leu 'd difend-la.

La sovrana a l'ha finì për vorèj-je 'dcò bin a Turin, che da prinsipi a j'era dèspiasenta, e ij turinèis, pitòst frèid anvers la prinsipëssa vnua d'an Fransa, ant ël moment dël pericol, (quand che 'l prinsi Tomà a l'avìa forà le difèise ducaj e a intrava 'nt la capital për fess-ne padron), dnans al corage 'd Madama Cristin-a ch'a s'arfudava dè scapé, a l'han portala an trionf për Dòira Gròssa con n'entusiasmi quasi orgiàstich.

Villa a l'ha marià na piemontèisa e a l'ha daje l'andi a la trasformasion ëd l'armada piemontèisa, da na bodrigà 'd mercenari e coreur d'aventura a na moderna armada nassional, motivà dal patriotism pie-

montèis ben pi che dal prèt.

An quant a Madama Cristin-a, a l'é intrà 'nt la legenda e a l'é dventà n'eroin-a dla mitologia popolar piemontèisa (l'espression *mitologia piemontese* a la dòvra già Clivio, a riguard ëd von Leutrum dit Baron Litron, ant soa bela antroduccion a le *Stòrie dle Valade 'd Lans* d'Alfredo Nicòla, 1970), soens sot forma d'aparission, bela 'd na blëssa sombra: a la neuit a va për li 'nt na caròssa pi nèira che 'l tabaro dël barabio, tirà da 'd cavaj ëdcò lor nèir coma 'n boca al luv, ch'a spuvo 'd feu da le nariss; as peul ambatse dzortut al Valentin, sò pòst d'elession. A fà soa vira e peui as campa 'n Pò, con la caròssa e ij cavaj.

Cristin-a 'd Fransa, prima Madama Real

Ant i salon ëd Palass Madama, ant le neuit ëd lun-a tèrra, as peul sentse l'arson ëd la rijada sclin-a dla sovrana, ch'a l'ha pen-a dësbrojasse d'un dij sò moros fasand-lo tombé 'nt un poss èstèrmà...

Èl pi bel omage literari a Madama Cristin-a, fomna stòrica e pèrsonage folclòrich, a ven da Nino Còsta, che 'nt la poesia *Èl Valentin* (publicà dël 1924 ant ël volum *Sal e Pèiver*) a descriv an pòchi vers fiamengh l'aparission dël fantasma dla prinsipëssa, na fija giovo, bela e superbia, con *j'euj color d'assel* ch'a-j luso sla facia.

An efet, Madama Cristin-a a l'avìa j'euj dël color dël mar e ij cavèj biond, na vos piasosa e 'n gran talent, an part natural e 'n part coltivà, për ij dèscors: a savia comeuve, anciarmé e quavòta fin-a magnatisé l'auditori.

A l'é stàita franch chila ch'a l'ha dàit na contribussion decisiva al sentiment nassional piemontèis, che, pr'àutr, a esistìa già an forma embrional (pensoma pr'esempi a la veja *Canson ëd Pancale* dël 1405 o 1410 o a le lòs [= it. *lodi*]. Arcàism pijà dal piemontèis dij sécoj ëd mes, dal nominativ latin LAUS] dël Piemont ëscrite 'nt ël sécol XVI da Pero Giacomet ant n'italian ch'a talòcia, perchè 'l poeta a l'era mal pràtich ëd cola lenga).

L'età 'd Madama Cristin-a a l'é 'dcò stàita decisiva për lòn ch'a resguarda la lenga: an efet, sota sò règn ël piemontèis a «seurt d'an minorità» s'as peul disse parèj, e da la koiné militar e dël comersi, ch'a esistìa già almen dai temp ëd Testa 'd Fer, e a dventa na lenga literaria fin-a e sgnora, ch'a dësbuta con un caplavor, ël *Cont Piolet* ëd Gioann Batista Tana 'd Chér (nà dël 1649). L'œuvra, oltre d'esse na giòja 'd nòstra literatura (apressià fin-a da Benedetto Croce), ch'a nè smon doe bele figure feminin-e (la docia [docc = it. *leggiadro*] *bricolin*-a Rosëtta, fijëtta piemontèisa dla *Montagna*, visadi dla Colin-a 'd Turin, e Aurelia, fija italian-a 'd Roma, nòbila ma grassiosa con tuit e mai superbia), as peul 'dcò lese coma na difèisa dla lenga piemontèisa, a l'ansègna dël bel deuit, ma decisa e ardìa, na rëspòsta ai pregiudissi *cruscant*. Ant ël *Cont Piolet* le doe lenghe, l'italian e 'l piemontèis, a son butà an sl'istess pian da l'autor, e la difèisa dël piemontèis a l'é confidà a l'italian-a Aurelia, ch'a l'ha 'mprendulo e a l'é bin contenta 'd parlo. Ant un diàlogh, Rosëtta a ringrassia l'amia roman-a ch'a l'ha mostraje l'italian (Rosëtta a-j dis: «Grassie ch'it l'has mostrame *toa* lenga», doncre për chila l'italian a l'é na lenga strangera) e Aurelia, a soa vòlta, a armersia Rosëtta pr'avèj-je mostrà 'l piemontèis.

Sautoma a la fin dël Sètens (doncre, un sécol dòp ëd la mòrt ëd Madama Cristin-a). La sitoassion sociolinguistica a l'é ciàira: për ij piemontèis ëd coj temp l'italian a l'é na lenga tutafàit forostera (e a séguita a ess-lo bele dòp la burian-a 'd Napolion e la Ristorassion, cf. pr'esempi la testimoniànsa 'd Giuseppe Ellena 'nt l'achit ëd sò Galateo Piemontèis dël 1834, andoa l'autor a dis ès-ciancà e plà che 'l piemontèis «a l'ha piaje la man» a l'italian e «a l'ha ncontrà 'l gust ëd nòstre province»). J'inteletoaj dël *Risorgimento*, bin ambrojà a feje capi a 'n pòpol ch'as sent nen italian e ch'a parla nen italian ch'a l'é sò dover, o sò destin, stragiché, batse, meuire për fé l'Italia, a l'han sèrcà 'd dare l'ostracismo al piemontese, conforma l'espression dovrà da G. I. Pansoya, ma a l'han fàit ciffiss. Ancora dòp ël 1870, ël poeta canavzan

Slarghé la prima sfeuja, forela con na forciolin-a e slargheje an mes la papètta lassand un bòrd d'apoprè 2 centim tut dantorn umidì con un pò d'eva. Coaté con l'àutra sfeuja e pèssié ij doi bòrd ansema. Sbate bin 'l ross d'euv con èl làit e penelé bin la surfassa. Lassela 'n frigo për na mes'ora.

Cand ch'as tira fòra a venta feje un pcit beucc ant èl mes con nè stèch e, con na lamètta, a venta dissegné 'd ciape verticaj, an fasend atension a nen fé seurte la papòcia da 'ndrinta.

Foratela 'ncora con ne stèch për nen fela gonfié e butela 'nt èl forn a 180° për 35 minute.

Antramente che la galètta a cheus, a venta preparé 'l siròp: fé cheu-se l'eva për fé fonde 'l sùcher e, na vòlta che la torta a l'é cheuita, penelela da bin con èl siròp për lucidela.

Bon aptit da la nòna cusinera Vitòria Minèt

VÈRSÈJ *ancheu*
J'ARME DÈ STUPINIS

A giudiché da l'usagi ch'as fà dè sta paròla, a ven da pensé che 'l Amond a versa 'd mari libertin e 'd fomne ëd nen tròpa ësclinta virtù. As dev amètte che 'l neuv ròl che le fomne, soa massissa intrada ant èl camp dèl travaj e la mès-cia ch'as pòrta dapress a l'ha aumentà j'ocasion ëd tradiment mascolin e feminin.

Nen che na vira a fusso tuti e tute 'd contegn esemplar, ma se nen d'àutr a vnìsìa dovrà tanta pì disgression, antramente che adess la mancansa dla fedeltà promèttùta a l'é nen ëd ràir evidenta, ëd vire dritura svantolà 'ma chi a sà che conquista. Nen për laudé 'l bon temp antich, ma j'arme dè Stupinis a vnìsio portà e fàite porté con pì 'd deuit e con pì 'd dignità. D'acòrdi, as tratava bin semper d'adulteri, ma riservà e nen reclamisà, tant che 'l pì dle vire as rivava al pèrdon e a fé torna la pas. Për finì, un consèj: se quaidun av sorpassa an vitura con na manœvra arzigà, aussé nen l'indes e 'l mamlin ma augureje l'avzinansa 'd na patoja dla Stradal. Un bel verbal a podrìa sagriné l'autista dësregolà motobin ëd pì che na dzavventura 'd famija che magari a l'é già bele faitasse.

Temp fa, dzortut a Turin e anviron, as costumava dì «porté j'arme dè Stupinis». Sta località, praticament na bariera dla sità, a l'é dventà famosa an tut èl mond për avèj ospità le riprese d'un film gavà da «La guèra e la pas» ëd Tolstoj: për la precision a l'é stàit amirà da tuti 'l maravijos Casin ëd Cassa tirà su a j'inissi dël 1700 da Flip Juvarra su ordin ëd Tòjo Amedé II. Dzora a costa costrussion a campegia la statua dël cerv, a arcordé la fonsion dël palass. Èl cerv, coma as sà, a l'ha për sole arme le còrna. A l'era na manera garbà, contut sutilment malissiosa, për arciamé a le sventure amorose 'd quaidun. Sens'àutr meno volgar dël «cornù» che pian pian a l'ha pijà pé 'dcò tra 'd nojàutri; prima dovrà da le tifose (na vira pòche) che vardavo le partie 'd balon për buté an dubi l'onorabilità dle fomne dj'àrbitro tròp o tròp pòch sever, a l'é peui dventà n'improperi tirà normalment, soens compagnà con un gest bin ciàir ëd la man.

Antonio Rollone

CONCORS & CONCORS

CONCORS: «IJ PIGNATÉ» - Castlamont (TO) – edission ch'a fà 9; SESSION: Tre session: A) Poesia an lenga piemontèisa; B) Pròsa an lenga piemontèisa (con òblig ëd la tradussion për tute); C) Travaj ëd le scòle; TEMA: Liber; NÙMER D'EUVRE: Session A: mæssim 2 euvre con nen ëd pì che 30 vers; Session B: mæssim 2 euvre 'd nen pì che 3 pàgine formà A4. Session C: Për le scòle; J'euvre a dovràn esse inèdite e nen esse stàite già classificà fra le prime tre an d'àutri concors anans dij 31 luj 2024. A vantrà dovré la grafia stòrica dita 'dcò moderna o dij Brandé, ma a saran acetà 'dcò le variant locaj basta ch'a dòvro la grafia stòrica o dij Brandé. Për tuti ij test as ciama 'd dovré 'l caràter Arial 14 o Times New Roman 14; SCADENSA: 31 luj 2024 (a val èl bol ëd la pòsta); N° CÒPIE: Sinch còpie 'd minca euvra anònime e mach firmà con un nòm ëd còmod (stranòm o pseudònim), senza gnun segn o caràter dè scrittura ch'a peussa esse arconossù, sòn pen-a l'esclusion. Ant na busta a part e con su scrit èl nòm ëd còmod dovrà, j'autor a dovràn buté na scheda con nòm e cognòm, l'adressa, nùmer ëd

cornèta e l'e-mail. Mandé j'euvre për pòsta prioritaria e **nen con racomandà**; As peulo 'dcò mandé j'euvre con l'e-mail a l'adressa: protocollo@comune.castellamonte.to.it COTÌS: A-i é gnun cotis da paghé; ADRESSA: IX Concorso Letterario «IJ PIGNATÉ 'D CASTLAMONT» c/o Comune di Castellamonte - Assessorato alla Cultura, P.zza Martiri della Libertà 28 - 10081 Castellamonte (TO); Për j'euvre mandà con e-mail a van PREMIASSION: A Castlamont, ant èl Sènter Congress «Piero Marinetti», via Educ a Castlamont, ai 19 d'otóber 2024; PREMI: Premi a sorprèisa - Për tuti na bërgamin-a pèrsonalisà; PUBLICASSION: J'autor a lasso a l'organisassion ij drit ëd publicassion senza gnun-a pretèisa; INFORMASSION e ARCESTA CRIJA: Assessorà dla Coltura tel.01245187216 - e-mail: cultura@comune.castellamonte.to.it opura Minetti Vittoria tel.3393111056 - e-mail: minetti.vittoria@tiscali.it opura minettivittoria48@gmail.com

AMIS, ANDOMA
A TEATRO?

APONTAMENT CON LA COMPANÌA
«NOSTRO TEATRO» ÈD SINI (CN)

- Duminica 2 giugn 2024: A Fossan (CN) con la comedia «Premiata merceria Spatusso» d'Oscar Barile.
- Duminica 16 giugn 2024: A Sini (CN) con la «Festa di primavera, tra ricordi e riconoscenza».
- Lun-es 24 giugn 2024: A San Stèo Roé (CN) con la comedia «Premiata merceria Spatusso» d'Oscar Barile.
- Saba 20 luj 2024: A Ròddi (CN) con la comedia «Bel afé» d'O. Barile.
- Lun-es 22 luj 2024: A Montlùv Albèis (CN) con la comedia «Bel afé» d'Oscar Barile.
- Saba 27 luj 2024: A Somariva Perno (CN) con la comedia «Bel afé» d'Oscar Barile.
- Lun-es 29 luj 2024: A Montgròss d'Ast(CN) con la «Nojos!» d'Oscar Barile.

APONTAMENT CON LA COMPANÌA
«PICCOLO VARIETÀ» DA PINAREUL (TO)

- Saba 1 giugn 2024: A Novarej (TO) con la comedia «Tant fracass për niente» ëd L. Oddoero.
- Vënner 28 giugn 2024: A Riva 'd Pinareul (TO) con la comedia «Tant fracass për niente» ëd L. Oddoero.

APONTAMENT CON LA COMPANÌA
«SIPARIETTO DI SAN MATTEO» ÈD MONCALÉ (TO)

- Duminica 2 giugn 2024: A Turin, Teatro Santo Nome di Maria via Guido Reni, 96/140, con la comedia «L'hai falo për amor», doi at ëd Secondino Trivero.
- Saba 15 giugn 2024: A Val (TO) con la comedia «It ses pròpe n'ors», doi at ëd Secondino Trivero.
- Saba 22 giugn 2024: A Mondonio, Castelneuv Don Bòsch (AT) con la comedia «L'hai falo për amor», doi at ëd Secondino Trivero.
- Saba 6 luj 2024: A Cimon (TO) con la comedia «L'hai falo për amor», doi at ëd Secondino Trivero.

APONTAMENT CON LA COMPANÌA
«E. OLLINO - ALPINI BORGATA PARELLA» DA TURIN

- Saba 15 giugn 2024: A Piovà Massaia (AT) con la comedia «Ciaplo ch'a nia» doi at ëd Livio Gentile.

SOLUSSION DIJ GIEUGH

TENDE DA SOL
Solussion al rebus d'ELE:

ULTIMA PARÒLA: RABEL, BORDEL, CÀMERA
CAMBI D'INISSIAL: CONT, AUT, MANCH, ERARI, ROL, ADORÉ
CONTENT, PRÒPI, PAREJ, FOMA, ANDÉ, RABEL
ULTIMA CADEN-A: TÒSTA, FACIA, RUPIA, EROR, ROSS, EUV, PASQUA,
Solussion a «REASSION A CADEN-A»

PÈRCHÈ LA FIAMA A VIVA

PÈR LA GENEROSA DISPONIBILITÀ I-J DISOMA MERSÌ A:
JULINI MILO DA TURIN

PIEMONTEIS

për nàstre marnà

LA FÀULA A L'É BELA E A FÀ PIASÌ CONTELA...

LA FORTUN-A

La fortun-a a ven na vòlta për tuti, ma se as ciapa nen cola vòlta lì, as ciapa mai pì.

Na sèira d'invern ch'a sofiava la bisa, doi pòver vejòt, ch'a stasio setà dacant al feu, a l'avio nen un crocion ëd pan për gavesse la fam. Ma 'd bòt an blan a l'era comparije na faja, tuta bianca e lusenta, ch'a l'avìa dije: «Ciamé pura tre còse, cole ch'i veule vojàutri e i-i j'avreve dun-a tute tre».

Peui coma ch'a l'era rivà a l'era scomparia, parèj 'd na splù, su da la cana dël fornèl. Èl vej, ch'a l'era 'n bonòm senza pretèise, a l'avìa dit:

«Mi 'm contento 'd na cotlètta 'd crin» e na bela cotlètta 'd crin a l'é comparia, tich e tach, larga coma un tond. Ma la veja, ch'a l'era pien-a 'd malissia, a l'ha dije:

«Ch'at caschèissa na man!». L'istess coma di:

«It ses pròpi 'n faseul, i l'oma bele sì la fortun-a e a-i é mach da slonghé na man, as peul dì, për ciapela e ti 't vas a arzigh ëd lassela scapé. Dije ch'at manda pitòst un bel sach ëd marenghin d'òr e peui 't vèdras ch'i l'oma bele finì 'd tribulé».

Ma la man, tich e tach, a l'é dèstacasse dal brass e a l'é cascà për dabon. Donca a son trovasse ch'a l'avio mach pì na còsa da ciamé. Ma dòp ch'a l'era cascaje la man chiel as lamentava, perchè a podìa nen pasiesse 'd dovèj resté senza na man e a l'avìa pì car ciamé costa-sì che tute le richèsse dël mond. Nopà chila, ch'a l'era spersa 'd diventé na sgnora, a vorìa dventela a tuti ij pat. Tira, bèstira, la rason a l'ha avula 'l vej e pen-a a l'ha dit:

«Mandeme mia man», costa-sì a l'é tornà a sò pòst coma prima. Parèj a son restà pòver coma ch'a j'ero. «Sagrinte nen», a l'ha dije anlora 'l vej a la veja, «a veul dì che la fortun-a a l'é nen fàita për noi. Butomje na pera 'nsima e pijoma sta cotlètta mesa mi e mesa ti».

Ma 'ntant ch'a cichignavo, la cotlètta 'nsima 'l feu a l'era brusasse e a l'era dventà mach pì coma 'n tòch ëd carbon. E ij doi vejòt a son restà senza mangé an cola sèira d'invern mentre ch'a sofiava la bisa.

Nino Autelli (rangia da Franco Antonel)

Solussion a pàg. 14

GIUGOMA SÈMPER AN ALEGRÌA

éd Boero Alessandro
e Miola Emanuele

Ùltima cadén-a

Trové le paròle ch'a manco e prové a andviné l'ùltima për vagné.

TÒSTA
F _ CI _
RUPIA
E _ _ R
ROSS
E _ _
PASQUA
C _ N _ _ NT
PRÒPI
P _ _ _ J
FOMA
A _ _ É
RABEL

Ùltima paròla

La paròla a peul avèj qualsëssia nùmer ëd litre. Èl ponto 'd domanda a stërma n'òutra paròla d'agiut e për trovela a venta arsolve 'l gieugh dël cambi d'inissial.

RABEL
BO _ _ _ _ L
?

CAMBI D'INISSIAL

Cambié la litra inissial 'd coste paròle fasend-ne n'òutra ch'a l'abia sens (es. marié>parié). J'inissiaj a daran la sconda paròla d'agiut.

PONT	
EUT	
BANCH	
ORARI	
SOL	
ODORÉ	

ÈL PORTAFEUJ

As dis pro: «Manch le galin-e a jë spicasso»,
epura për ij sòld 's fà 'd folairà;
e 'd coj che për avèjne 'l confin passo
dël vive da bon giust e 'nt l'onestà.

A l'han bel esse spòrch, bin oncc e 'nflà,
tutun gnun ch'a j'arfudo e a j'òutri a-j lasso;
e fin da jë schifios a son tocà,
che 'dnans ai pié j'é gnun èstri ch'a-j fasso.

A basta 'n cit anvlup ëd bijèt da mila
che tuti a ciapo fam e sé d'arzan;
e con quat pesse d'òr, lovà 'n pò 'n fila,

't convèrte sia 'l barbèt coma 'l cristian.
Ahidé! Se ij sòld son religion d'ancheuj:
onor e glòria anlora al portafeuj.

Sebastiano Morello

FRASE BISENS d'ELE (5 2 3) «TIRÉ E BÒN»

La solussion a l'é na frase (con 5 2 3 litre) ch'a peul avèj doi sens diferent: ël prim sens a fà na paràfrase dl'espression o dla paròla ch'a l'é proponù an maiùscol, lè scond a l'é na frase fàita piemontèisa, che tutun a j'intra gnente con ël prim sens.

Agiut a la solussion: «A giugn a servo pro...»